

PRIMAVERA-ESTIU 2010

08

PREU EXEMPLAR 8 €

cadípedraforca

www.cadipendraforca.cat

DOSSIER

L'ESTIU EIG

49 planes que ens apropen a l'arribada dels primers estiuiejants, a les cases que es construïren, als hotels que visitaven i a les cures i banys de salut que hi feien...

- CONVERSA
- Josep Espunyes**
RECONEGUT POETA,
LINGÜISTA I ESCRIPTOR
DE PERAMOLA
- RETRAT DE FAMÍLIA
- Els Torrentó de Viver i Serrateix**
UNA HISTÒRICA FAMÍLIA
DE PAGESOS ADAPTATS
ALS NOUS TEMPS
- PERFILS
- Lourdes Garriga**
ARRIBADA A ALINYÀ PER
SER ERMITANA, HI VA
ACABAR DIENT MISSA
- Marcel·lí Caserras**
TESTIMONI DELS
CANVIS A LA
INDÚSTRIA TÈXTIL
DE BERGA
- Sebastià Boix**
FA DE PAGÈS ON VA
NÉIXER, A CAL
TROTA DE CABÓ
- Maria Puig**
FILLA D'ALP DE 94 ANYS,
HI VA PORTAR UNA BOTIGA
DE VETES I FILS DURANT
TRES DÈCADES
- UNA MIRADA EN
EL PAISATGE
- El túnel del Cadí**
- A PEU
- La roca del Corb i Sant Honorat**
Racons del maqui Caracremada

*Accés còmode, ràpid i respectuós amb el medi ambient
La millor manera d'arribar a Montserrat.*

El cremallera, respira Montserrat

Informa't: 902 31 20 20 | www.cremallerademontserrat.cat

EDITA >

Editorial Gavarres, SL
Germà Agustí, 1
17244 Cassà de la Selva

REDACCIÓ >

Telèfon 972 46 29 29
revista@cadipendraforca.cat
www.cadipendraforca.cat

SUBSCRIPCIONS I PUBLICITAT >
comercial@cadipendraforca.cat

DIRECTOR EDITORIAL >

Àngel Madrià
angel@cadipendraforca.cat

DIRECTOR >

Carles Pont
carles@cadipendraforca.cat

COORDINADORS >

Marc Martínez (Patrimoni)

COL·LABORADORS >

Tavi Algueró
Pere Aymerich
Jordi-Pau Caballero
Màrius Carol
Josep Carreras Balaguer
Josep Carreras Vila
Jordi Dalmau i Ausàs
Manel Figuera
Marcel Fité
Carles Gascón
Emili Giménez
Quirze Grifell
Tony Lara
Xavier Llongueras
Guillem Lluch
Josep Marmi
Pilar Màrquez
Toni Mata
Oriol Mercadal
Joan Muntaner
Lluís Obiols i Perearnau
Jordi Pasques i Canut
Marta Pich
Roser Porta
Àngel del Pozo
Pere Pujol
Enric Quilez
Benigne Rafart
Erola Simon
Cati Solé
Martí Solé
Queralt Solé
Miquel Spa
M. Àngels Terrones
Dolors Tubau
Rafael Vallbona
Albert Villaró

EDICIÓ DE TEXTOS >

Pitu Basart
Núria Ferriol
Carme Xifre

DISSENY I MAQUETACIÓ >

AMDG (Jon Giera)

IMPRESSIÓ >

Agpograf

DISTRIBUCIÓ >

Logística de Medios

DIPÒSIT LEGAL >

GI-1102-2006

ISSN >

2013-3685

ALTRES PUBLICACIONS DEL GRUP

gavarres
www.gavarres.com

les garrotxes
www.garrotxes.cat

alberes
www.alberes.cat

PUBLICACIONS ASSOCIADAES A >

> Premi APPEC 'Millor Editorial en Català 2008'

FOTO PORTADA
XAVIER LLONGUERAS

cadípedraforca

4-5

PRIMERS RELLEUS LA Cerdanya de JOSEP PLA

MÀRIUS CAROL (TEXT) // ÀNGEL DEL POZO (IL·LUSTRACIÓ)

7-13

ACTUALITAT

14-19

CONVERSA JOSEP ESPUNYES

CARLES PONT (TEXT) // TONY LARA (FOTOGRAFIA)

20-25

RETRAT DE FAMÍLIA CASA COROMINAS DE VIVER I SERRATEIX

PILAR MÀRQUEZ (TEXT) // MARTA PICH (FOTOGRAFIA)

26-33

PERFELS

LOURDES GARRIGA / MARCEL·LÍ CASERRAS / SEBASTIÀ BOIX / MARIA PUIG

ROSER PORTA, BENIGNE RAFART, MARCEL FITÉ I PERE PUJOL (TEXT)
TONY LARA, MARTA PICH I EMILI GIMÉNEZ (FOTOGRAFIA)

35-86

DOSSIER L'ESTIU EIG

CARLES PONT (COORDINACIÓ)

89-111

PATRIMONI

MARC MARTÍNEZ (COORDINACIÓ)

ETNOLOGIA // ARQUITECTURA // ARQUEOLOGIA // HISTÒRIA // LLENGUES // LLENGUA
GASTRONOMIA // FAUNA // FLORA // PLANTES I CUINA // PLANTES I REMEIS

112-115

UNA MIRADA EN EL PAISATGE EL TÚNEL DEL CADÍ

ALBERT VILLARÓ (TEXT) // XAVIER LLONGUERAS (FOTOGRAFIA)

116-119

A PEU

LA ROCA DEL CORB I SANT HONORAT

MANEL FIGUERA (TEXT I FOTOGRAFIA)

RACONS DEL CARACREMADA

JORDI-PAU CABALLERO (TEXT I FOTOGRAFIA)

120-121

MEMÒRIA FOTOGRÀFICA RENTAR LA ROBA

CARLES GASCÓN (TEXT) // EROLA SIMON (RECERCA FOTOGRÀFICA)

CONVERSA AMB EL VILARO DE PERAMOLA. El 2 de gener de 1942 va néixer a cal Vilaro de Peramola Josep Espunyes i Esteve. És poeta, escriptor i lingüista, però a la vida li ha tocat fer de tot: de manobre, de pagès, de corrector i, sobretot, d'activista polític i cultural. Ha viscut bona part de la seva vida a Barcelona, encara que quan se li demana d'on se sent no ho dubta: «Jo sóc un home del Pirineu i, si he d'anar més enllà, sóc un ciutadà català que m'han fet súbdit espanyol». 'Lo Vilaro', com li diuen els coneguts, ha publicat una vintena de llibres de poesia, de narrativa i d'història, pels quals ha rebut, entre altres, els premis Valeri Serra i Boldú, Les Talúries de poesia, i ha estat finalista del premi Salvat Papasseit i Carles Riba.

Carles Pont > TEXT // Tony Lara > FOTOGRAFIA

Josep Espunyes

El cervell del Pep vessa d'idees, conceptes i opinions que talment sembla que volen sortir d'un plegat. Conscient del mullar que això suposaria, el Pep Espunyes fa pauses mentre parla, va endavant i torna enrere, aclareix, descriu i precisa amb un català occidental forjat aigües avall dels Trespunts. Com que l'anem a veure amb el també escriptor Marcel Fité, fill de Nargó, quan el Vilaro té el bassi ple d'idees, el Fité reprèn la conversa i recorda això o allò i l'Espunyes assenteix o discrepa segons toca. L'agradable conversa dura tota una tarda. I és que resumir la vida i el pensament de Pep Espunyes en una xerrada, per més llarga que sigui, és impossible, necessitaríem set revistes.

Pep Espunyes és fill de la postguerra i diu que això l'ha condicionat a ell i a tota una generació: «La guerra va ser un fet de condicionament total, la gent no en volia parlar. Si us hi fixeu és un tall de *distral* de la gent que la va viure. Et parlaven d'abans i després, però mai dels fets de la guerra. Tot això comporta rebre una educació del nacionalcatolicisme. Una Església que et presenta un Déu castigador, en comptes d'un Déu misericordiós». La religió catòlica, però sobretot el règim de Franco, van hibernar durant uns anys l'autèntica cultura, llengua i història que Espunyes hauria volgut aprendre als llibres de text. Però quan tenia poc més de 20 anys va decidir que Peramola se li feia petit i havia d'anar a Barcelona,

on se li va obrir tot un món. Descobreix que li havien robat el seu passat mitjançant «una educació espanyolitzant. Prenc consciència del genocidi cultural que patia el meu país». Aquest fet l'embarca en la lluita per la defensa de les llibertats individuals i col·lectives que ha durat fins al dia d'avui.

—La vostra infància és a pagès.

—«Sí, a casa eren pagesos. Els meus pares, l'Eusebi i l'Angeleta, tenien terres i jo era fill únic. A casa hi havia una biblioteca petita, però interessant. Al pare li agradava molt el fet de la lectura, i allà vaig descobrir les obres completes del Victor Hugo o vaig conèixer el Francesc Ferrer i Guàrdia o la Soledat Vilafranca. Els pares de joves eren gent polititzada.»

RETRAT DE FAMÍLIA CASA COROMINAS DE VIVER I SERRATEIX.

Corominas és una important casa pairal de Viver i Serrateix. La família Torrentó, encapçalada ara per Narcís Torrentó Calmet i Dolors Boix, ha sabut modernitzar l'explotació agropecuària i transformar el que antigament havia estat una propietat tradicional dedicada a les vinyes i al vi en una societat cooperativa del sector porcí. La masia data del segle XIII i té una capella dedicada a Sant Andreu, probablement dels segles XIV i XV, transformada els anys 1767 i 1942. Avui envien els porcs i les truges arreu del món, del Vietnam a les Seychelles.

Pilar Màrquez > TEXT // Marta Pich > FOTOGRAFIA

Els Torrentó, pagesos globals

Anant cap a Viver i Serrateix, per la carretera que ve de Navàs, arribem a les Corominas. La via recorre un bon tros entre alzines, fins que ja uns quilòmetres abans de la masia es poden contemplar el que ara, en bona part, són camps de cereals. És una casa de pagès que data del segle XIII, amb granges i una petita església, que ens trobem a mig camí, quan ens disposem a deixar el cotxe davant del que actualment és la façana més visible de la casa. «No és res que no es vegi en altres masies d'aquella època a pagès», explica Dolors Boix, casada amb Narcís Torrentó des de l'any 1972. Viuen amb la mare d'en Narcís, ja que el pare Torrentó va morir.

A casa Corominas, també hi viu el fill de la parella, Narcís Torrentó Boix, amb la seva dona, Maria, i el seu fill de tres anys. No viuen, però, tots junts. Es tracta d'un edifici antic amb espais amplis, remodelats al llarg dels anys. Així doncs, hi ha diversos habitatges als quals s'accedeix per la part de darrere. Passant per un passadís exterior, en forma d'arc, dirigint-nos de la façana frontal al pati posterior, Narcís Torrentó pare ens explica que allà hi havia una antiga porta. De fet, al poble l'existència de la casa Corominas està ja documentada al 1413. «Hi ha documents del retaule de Viver d'aquella època que ja en parlen, perquè s'havia fet

una donació al respecte», comenta Dolors Boix.

Tot són Narcisos. Tot i així, Narcís Torrentó pare matisa que «es tractava d'una casa petita», mentre la Dolors afegeix que «cada hereu, al llarg del temps, hi ha afegit un tros de casa». El cert és que ara casa Corominas se'ns presenta com una gran masia. En un dels pisos trobarem una inscripció en el marc de pedra d'una porta que data del segle XV. És just on fem la fotografia de família, darrere un immens banc, «fet tot amb la fusta d'un mateix arbre», expliquen. «Un altre dels detalls que pots trobar a qualsevol casa de pagès», diu Boix,

PILAR MÀRQUEZ [Berga, 1986. Periodista]
MARTA PICH [Rajadell, 1975. Fotògrafa]

mentre el seu fill i la seva jove intenten convèncer el petit de la família, que també es diu Narcís, perquè accedeixi a sortir a la imatge.

Una tradició familiar fa que hi hagi «tres Narcisos Torrentó a la família», pare, fill i nét. Durant una època en van arribar a ser quatre, ja que l'avi també se'n deia. El petit Narcís només té tres anys, així que la coincidència no va allargar-se en el temps, però realment hi va haver un moment en què cridar Narcís Torrentó a casa Corominas era com cridar quatre dels set habitants de la casa. Tots els homes. «És d'aquelles tradicions de família que s'han mantingut durant generacions. El

fill gran, sempre, es diu Narcís», relata la Dolors.

El Narcís i la Dolors tenen una altra filla, la Meritxell, però ella «va casar-se i viu en una altra masia de la zona». El seu fill Narcís és qui viu a la masia amb ells. «És l'hereu. A pagès solia ser així, el noi, el fill gran era el que es quedava», explica la mare amb un somriure. La gran casa s'ha convertit ara en diferents estances, fins i tot amb un espai per a les oficines de l'empresa familiar dedicada a la cria de bestiar porcí de raça pura.

La Dolors ens parla de la seva sogra, Lídia Calmet: «Un nom que pot semblar molt modern per a una dona que a hores d'ara ja supera els

90 anys d'edat». De fet, el fill de la Lídia és qui destaca que «a la partida de bateig de la meua mare hi consta així, però al registre hi van escriure Delidia, perquè no era un nom habitual a l'època i es van confondre». Una dona, doncs, que ha viscut part dels canvis que ha sofert la casa i la vida a Viver i Serrateix en el darrer segle. Antigament, es vivia de les vinyes que hi havia a tot l'entorn: «Tot això que ara són camps de cereals era vinya, però les malalties que van afectar aquests camps van acabar canviant el raïm pel cereal», explica el Narcís Torrentó, que hi afegeix: «El meu fill entra a casa, en l'actualitat, pel que havia estat una

Tres generacions de la família Torrentó.
D'esquerra dreta, Narcís Torrentó, el seu nét Narcís, la seva dona, Dolors Boix, la seva jove Maria Doña i l'hereu, Narcís.

M3

Hivern i estiu, sempre s'havia de fer la bugada. En indrets de clima advers durant bona part de l'any, com en el cas de Puigcerdà, es mirava de construir els safareigs coberts. Aquest del Raval de les Monges de la capital cerdana n'és un exemple.

ANY: CAP A 1910

AUTOR: LUCIEN ROISIN

PROCEDÈNCIA: COL·LECCIÓ MARTÍ SOLÉ

M4

Al safareig d'Adrall, a banda de fer-se la bugada com a tot arreu, hi anaven a espetegar tots els fadrins que havien de casar-se en el transcurs del seu comiat de solter. Sembla que aquesta tradició encara està en voga.

ANY: CAP A 1940

AUTOR: DESCONEGUT

PROCEDÈNCIA: COL·LECCIÓ DE CAL MIQUELÓ D'ADRALL

DOSSIER

L'ESTIUEIG

Tota cuca 'en' viu [PÀG. 36]

CARLES PONT [Bellver de Cerdanya, 1974. Periodista]

Aquells bells estius [PÀG. 38]

RAFAEL VALLBONA [Barcelona, 1960. Escriptor i periodista]

Puigcerdà i els 'vereneadores' [PÀG. 40]

ORIOL MERCADAL [Barcelona, 1963. Arqueòleg, paleoantropòleg i museòleg]

Poble petit, fonda grossa [PÀG. 44]

BENIGNE RAFART [Avià, 1954. Mestre de Primària]

L'aigua dels canonges [PÀG. 46]

CARLES GASCÓN [La Seu d'Urgell, 1970. Historiador]

Flaire d'estiu a Cal Pons [PÀG. 50]

QUIRZE GRIFELL [Berga, 1956. Professor de llengua catalana i literatura]

L'Andria, anys i panys a la Seu [PÀG. 53]

LLUÍS OBIOLS I PEREARNAU [Adrall, 1985. Historiador]

Un estiuejant de paladar fi [PÀG. 56]

MARC MARTÍNEZ [Bellver, 1974. Treballador Social]

Senillers, salut i repòs [PÀG. 60]

GUILLEM LLUCH [Barcelona, 1986. Periodista]

El paleta de la flor i nata [PÀG. 62]

PERE PUJOL [Ger, 1976. Llicenciat en filologia catalana]

Fondistes de Nargó [PÀG. 64]

MARCEL FITÉ [Coll de Nargó, 1949. Filòleg]

L'empenta dels 'vranejants' [PÀG. 66]

JORDI PASQUES I CANUT [Oliana, 1964. Excursionista i escriptor]

El paradís del pescador [PÀG. 70]

GUILLEM LLUCH

Les vacances de la Falange [PÀG. 74]

DOLORS TUBAU [Borredà, 1954. Periodista]

Un transatlàntic a Font Romeu [PÀG. 78]

MIQUEL SPA [Mataró, 1971. Periodista]

Estius de postguerra a Borredà [PÀG. 80]

PILAR MÀRQUEZ [Berga, 1986. Periodista]

Picasso i altres il·lustres [PÀG. 82]

BENIGNE RAFART

**Perfils: La Núria de ca l'Amagat de Bagà / En Jaume Tàpies, de la Seu
En Sisco Soldevila, de Bellver** [PÀGS. 84 / 85 / 86]

DOLORS TUBAU / ROSER PORTA / CARLES PONT

Una imatge d'estiueig
al balneari de Senillers,
als anys setanta.

DOSSIER L'ESTIU EIG

Tota cuca 'en' viu

Carles Pont > TEXT

Des de mitjan segle XIX i primers del XX es va instaurar la moda de sortir de les ciutats als estius. Les famílies més benestants, sobretot de Barcelona, però també de Terrassa, de Sabadell o de Mataró, buscaven respirar aire pur i gaudir de la bellesa de la natura fora del brogit i dels fums que acompanyaven la revolució industrial. Les comarques de l'àmbit d'aquesta revista van ser importants receptors d'estiuejants. Burgesos i empresaris adinerats com Cambó o Macià Bonaplata van ser-ne capdavaners i alguns ja van construir el que avui coneixem com a segones residències. En aquells anys també la gent de la cultura, com Picasso, Oller o Granados, va fer estades de repòs i inspiració a redós del Cadí o del Pedraforca. Però la Guerra Civil ho esberlà tot.

Als anys 60 i 70 del segle passat es reprèn una moda que ha perdurat fins avui: la d'airejar-se unes setmanes Llobregat amunt! Els estiuejants s'han convertit en motor econòmic. Els hotelers, els restauradors, els paletes, els artesans, els botiguers i, fins i tot, els pagesos que opten per vendre algun enciam del seu hort als *vranejants*, tots en fan més o menys negoci. I és que quan arriba l'estiu, d'una manera o altra, tota cuca 'en' viu. Precisament, dels bells estius tracta l'article següent a aquest. El Rafael Vallbona

contextualitza els inicis de l'estiueig de la burgesia catalana. Precisament, l'Oriol Mercadal explica en el seu text que són els burgesos els iniciadors de la festa de l'Estany i els promotors de les *villas*, cases que van fer aixecar al voltant del llac de Puigcerdà.

Al Berguedà hem visitat una de les fondes més antigues del país, cal Marxandó de Sant Jaume de Frontanyà. El fondista Ramon Vilalta ha explicat al Benigne Rafart l'origen d'un establiment que té més de 150 anys. Uns altres hostalers, aquests al Baridà, han obert les portes del seus Banys de Sant Vicenç al Carles Gascón, que ens revela el 'religiós' origen dels drets de les aigües termals.

L'estiu era especial a les colònies berguedanes; ho recull el Quirze Grifell a partir del testimoni del Miquel Puig, que va treballar 30 anys a la colònia de Cal Pons. A la Seu, en canvi, l'hotel Andria és un autèntic referent de l'hoteleria urgellenca. Coneixerem que l'arquitecte Bergós, deixeble de Gaudí i autor del pla d'eixample de la Seu, va realitzar l'ampliació del peculiar edifici. Semblantment, hem parlat amb els Boix, una altra família amb gran tradició hotelera a Cerdanya. El Josep Maria ha explicat al Marc Martínez la seva intensa relació amb un estiuejant de paladar fi, el Nèstor Luján.

Pujant cap a Lles hi ha un edifici singular que molts no saben que va tenir un passat de primer ordre. Es tracta del balneari de Senillers. El Guillem Lluç ha confeccionat un reportatge on explica les il·lustres personalitats que hi reposaven, com el poeta Maragall o el que fou alcalde de Barcelona Josep Maria Porcioles.

Molts estiuejants no en tenien prou d'anar a l'hotel i van decidir fer-se una segona casa a muntanya. Marc Valls va ser paleta d'una flor i nata barcelonina que es va fer el seu xalet, sobretot, al pla de Mala Mort, un indret que en un segle ha canviat molt i ja no fa honor al seu nom. El Marcel Fité ens parla de Nargó i de les dues fondes que hi ha al poble. En el seu article fa un repàs dels visitants des de l'època en què hi arribaven amb tartana.

Els hotelers per portar clients als seus establiments publicaven propaganda als diaris locals i forans. El Jordi Pasques ha recollit els inicis de la publicitat per atreure *vereneadores*, forasters, *vranejants* o simplement visitants. Com aquells que arribaven atrets per la truita de riu de Martinet i els seus verals. El Josep Vigo ho recorda amb exactitud perquè, gràcies al domini de la llengua francesa, durant anys va fer negoci, sobretot amb els visitants del

país veí que venien per la qualitat dels peixos del Segre i afluent.

Els nens també feien vacances i el Berguedà va ser una de les comarques amb més establiments per acollir-los. La Dolors Tubau, en un treballat article, explica què eren les colònies falangistes. La Pilar Màrquez, per la seva banda, ha tractat l'escoltisme, una pràctica molt arrelada en aquesta comarca. També en terres berguedanes hem anat a trobar la Pepeta de cal Molas de Borredà, on llogaven part de la casa a gent que volia fer salut sense renunciar al tracte familiar. Un bon acolliment del qual també gaudien les primeres autoritats d'arreu d'Europa que es van hostatjar al Grand Hotel de Font-romeu. El Miquel Spa va parlar amb la Marie Carrere, que encara recorda el *glamour* de l'establiment.

Els coneixements literaris del Benigne Rafart ens serveixen per fer un repàs dels artistes que ens han visitat. El resultat és un fi recorregut per l'estada de Picasso a Gósol, de Bécquer a Bellver... Finalment, hem volgut entrevistar tres persones que han viscut l'estiueig des dels seus establiments: el Jaume Tàpies, de l'hotel Castell de Ciutat, a la Seu; el restaurador Sisco Soldevila, de Bellver, i la Núria Tor, de l'hotel ca l'Amagat de Bagà.

Dècada dels anys vint. El cafè del llac de Puigcerdà amb alguns estiuejants // FOTO: Col·lecció de postals de l'Arxiu Comarcal de la Cerdanya.

Puigcerdà i els 'vereneadores'

LA VILA HA ESTAT UN DESTÍ TURÍSTIC DE BONA PART DE LA BURGESIA I LA INTEL·LECTUALITAT CATALANES DES DE FINALS DEL SEGLE XIX FINS AVUI

Oriol Mercadal > TEXT // Xavier Llongueras > FOTOGRAFIA

La llegenda explica que les fades de Lanós baixaren a l'estany de Puigcerdà, igual que ho va fer la Vella de l'Estany, que encarna les virtuts de la dona cerdana i surt de les aigües per veure com progressa la vila. Les fades s'ho deurién fer venir bé per tal que la població sortís airosa de les darreres guerres carlistes (1873-1874) i albirés un futur més pròsper. Ves per on, el 1870 Joan Fabra edificava la primera mansió pròxima a l'estany: la casa Fabra—després anomenada *quinta* Eulàlia i torre Viladomiu—. Sortosament, la fi de les bel·licositats i el tarannà heroic i liberal de la població—admirat arreu d'Espanya— combinats amb l'atracció pel clima i el paisatge cerdà motivaren l'arribada d'una burgesia i intel·lectualitat, sobretot barcelonines, amb fins salutífers i de gaudi. Naixia així una moda: la de l'estiueig. Però no tot eren flors i violes! Fèlix Ma-

cià i Bonaplata explicava que, essent un nen, el seu pare el portà amb la seva germana, des de Barcelona a Puigcerdà, a cavall d'un mul i ficats a les alforges. El viatge, per camins de ferradura, durà quatre dies. I és que, a Espanya, l'intent de convertir els vells camins en carreteres s'inicià vers 1860, data del projecte de via *carrossable* entre Ripoll i Puigcerdà, però no fou fins 20 anys més tard que començà l'esplanació del traçat. A final de segle la carretera arribava a la collada, però s'hi aturava. Esporonat per aquell record d'infantesa, Macià tindria un paper destacat en la consecució de la carretera que finalment uniria Barcelona i Puigcerdà, el 1914.

Els pioners. A Puigcerdà, les noves necessitats dugueren a fer reformes a la rodalia de la frontera i a la colònia

tèxtil, però el principal pol d'atracció seria el marc de l'estany. Nous vials definiren l'*ensanche* de Puigcerdà, que es començà a omplir de xalets, hotels i palaus, i a partir de 1885 s'hi instal·laren el quiosc central, els banys, el cafè i l'embarcador. Els primers visitants s'hostatjaren en els grans hotels Tixaire i Europa, però de seguida un bon nombre de famílies decidí fixar la seva residència en les anomenades *quintas*. Algunes només han restat en la memòria popular, mentre que una gran part segueixen dempeus restaurades; exemples de tot això són la Villa Paulita (o torre Volart), Margarita, Mercedes, Dionisia, les del Dr. Andreu, dels Simon, del Cònsol, Viladomiu, la del Rellotge, la del Barco, la dels Burros i l'Acadèmia.

Els patricis locals, com Josep Maria Martí, congeniaren amb les primeres famílies pioneres a urbanitzar la

Les cases al voltant de l'estany van ser construïdes per la burgesia barcelonina de finals del segle XIX i primers anys del XX.

zona, com les de Joan Truñó, Salvador Andreu, Josep Clausolles i German Schierbeck. D'altra banda, artistes locals com els pintors Borrell aprofitaren per fer l'agost, atès que els considerats coneguts passaren a ser amics i aquests es convertiren en clients.

El 1887 naixia la *Fiesta Nocturna a la Veneçiana*, precursora de l'actual Festa de l'Estany, destacada per la bellesa lumínica (aleshores l'enllumenat era d'oli o petroli) i la desfilada de carrosses guarnides; Josep Clausolles hi avarava la seva barca Carol. El 1890 cedia un terreny per muntar-hi un picador a compte del Círculo Ecuestre de Barcelona, i s'estrenava l'*Himne cerdà*, de Francesc Matheu i Francesc de P. Sánchez Gavanyach, mentre que Santiago Rusiñol i Antonio Fabrés arranjaven les carrosses. L'Ajuntament acordava anomenar plaça de Barcelona l'esplanada on hi havia l'antiga porta de França, en agraïment a les famílies que construïen les torres. El 1895, la premsa local ja emprava termes com '*vereneadores*' i '*turistas*', i el 1897 es creava la Junta del Ensanche de Puigcerdà, amb Clausolles com a principal partícip.

El tren que sortia de Barcelona només duia fins a Ripoll i trigava quatre hores; des d'allà fins a Ribes de Freser el trajecte es cobria en diligència de cavalls i aquí es feia el primer canvi de tir, mentre els viatgers descansaven al voltant d'una hora i mitja; després reiniciaven la marxa fins a dalt de la collada de Toses. Continuava un camí carreter de peatge (el *Portasgo*) i un xic més avall del coll feien el darrer canvi de cavalls. Finalment, arribaven a Puigcerdà nou hores després d'haver sortit de la capital catalana, sempre que la meteorologia i la sort els acompanyessin!

L'any 1893, la vida puigcerdanenca feia un tomb, amb el naixement dels seus dos grans centres socioculturals: el Casino Ceretà –o casino de dalt–, on es trobava la classe benestant, coneguts com a '*ninots*' o '*de la cera*', i el Círculo Agrícola Mercantil –o casino de baix–, lloc de reunió de la pagesia, dits els '*isidrets*'. Entre els locals hi destacaren l'apotecari Josep Maria Martí –que convertí la seva rebotiga en un espai de tertúlia d'alt nivell–, el metge Jaume Duran i el ramader Joan Puigbó, mentre que '*la colonia*

veraniega o de forasteros' la formaven potentats industrials i comerciants, professionals liberals, periodistes, escriptors, pintors, escultors, actors, músics, polítics i personatges amb títols nobiliaris.

Inicialment, destacaren per la seva labor en favor del progrés local el farmacèutic Salvador Andreu, l'ortopedista Josep Clausolles i l'industrial Fèlix Macià Bonaplata, director de La Maquinista Terrestre i Marítima, alcalde de Barcelona durant uns mesos, president del Cercle del Liceu i diputat liberal per la Cerdanya entre 1879 i 1889. *La Voz del Pirineo* publicava una llista amb el nom de les famílies que arribaven i el lloc on s'estaven, per tal de facilitar-ne les visites mútues. L'Enric Granados, a casa del Dr. Andreu, on s'organitzaven importants vetllades musicals; Víctor Balaguer, a l'hotel Europa; Narcís Oller, a cal Samperí, la *quinta* del seu cunyat, el senyor Salvadó; el baró de Maldà d'Amat, a casa Truñó i el senyor Carcereny, a la finca dels Macià, a Rigolisa. A la fi del segle XIX s'instal·laren al sector de l'estany les famílies Moner-Raguer, Font,

A dalt, la torre i el mas del Cònsol de Puigcerdà.
FOTO: Col·lecció de postals de l'Arxiu Comarcal de la Cerdanya. **A la dreta, Fèlix Macià Bonaplata, pintat per Pere Borrell** // FOTO: Oriol Mercadal.

DOSSIER L'ESTIUEIG

Poble petit, fonda grossa

A SANT JAUME DE FRONTANYÀ, HI TROBEM LA FONDA CASA MARXANDÓ, UN ESTABLIMENT RECONEGUT EN LA HISTÒRICA TRADICIÓ D'ESTIUEIG AL BERGUEDÀ

Benigne Rafart > TEXT // Marta Pich > FOTOGRAFIA

Sant Jaume de Frontanyà té uns 30 habitants censats, és el municipi més petit de Catalunya. Som en terres del Berguedà i hem deixat enrere Berga, el pantà de la Baells, Vilada, Borredà. Santiago Rusiñol va escriure a *La Vanguardia* de l'època del director Modesto Ortiz (1888-1901) una interessant descripció de Borredà: «*algunas casas o fincas rústicas, sembradas por la casualidad, sin plan de reforma ni líneas paralelas*». Anem de Borredà a Sant Jaume i al km 7,5 trobem el trencant del santuari dels Oms, que celebra l'aplec el dilluns de Pasqua Florida, i hi escoltem històries fantàstiques. Als Oms hi va haver, fins a la passada guerra, una escultura del dimoni «un soc de teia esgarrafós, feia por als nens» que va acabar a la foguera o, segons una altra versió, salvat per un del comitè de milícies antifeixistes «perquè aquest és dels nostres» i venut posteriorment a un museu de Nova York. Salvador Padullés, ermità dels Oms i curander, és l'autor de *Le livre du sor*, editat sense data a la Guingueta. Conté oracions per curar tota mena de mals i encara altres per treure cèdula blanca al sorteig de quintes, guardar de mal el ramat o fer fortuna.

Dels Oms acabem d'arribar a Sant Jaume, on ens reben les cases humils i endreçades dels carrers de Dalt i de Baix i el majestuós monestir romànic del s. XI, antiga canònica augustiniana. Hi entrem: tenim davant l'estàtua de Sant Jaume, el silenci i la penombra ens porten a una altra època, a la de les pintures de la *Llegenda Àuria* guardada al museu diocesà i comarcal de Solsona, als pelegrins medievals de la *Ruta Xacobe*a que hi passaven. Sortim per l'escala de pedra, fem quatre passes i ja som a la fonda Antiga Casa Marxandó. En passar el llinar de l'entrada se'ns apodera una impressió vaga del temps, allò que passa, la forma mental de l'experiència de la successió de les coses aquí plasmada en les pedres que xafem. Som en una casa antiga.

Llegim en un escrit de Rafael Vallbona: «*La primera notícia que es té de l'existència d'una fonda a la casa dels marxants del poble* (d'aquí ve el nom de cal Marxandó) *és el llibre de cuina 'Nuevo arte de cocina', de l'any 1770*». La llicència d'obertura a nom de Joan Clotet, avantpassat dels actuals propietaris, data del 1851. A partir d'aquí hi ha referències a cal Marxandó en publicacions del moviment

excursionista. Així, en un Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya del 1887 hi llegim «*Rodejats sempre de gran nombre de veïns del poble [Sant Jaume de Frontanyà] en actitud molt deferent i amistosa que justifica la senzillesa i noblesa de sentiments que encara conserven els habitants de certes comarques, [els excursionistes] se traslladaren a can Marxandó on se'ls preparà alguna cosa per menjar*». Cèsar August Torras anota a la guia *Bergadà. Valls altes del Llobregat* (1905): «*Hostal: cal Marxantó, molt recomanable, netedat en els llits y en el servey, bon bon tracte y preus arreglats. Lloguen també cavalleries pera excursions*».

A la fonda Marxandó parlem amb l'actual propietari, Ramon Vilalta, nascut el 1949, «l'any que va venir la primera màquina de batre al poble». Explica que als deu anys va anar a viure a Premià de Mar a casa d'uns parents «perquè en aquella època per aprendre més t'havien de portar a un internat, al seminari o a casa d'uns parents, com va ser el meu cas». Va estudiar peritatge i professorat mercantil als escolapis de Mataró i va treballar a Premià primer a l'ensenyament i després al departament de comptabilitat d'una naviliera. Es

va casar amb la mestra Maria Pérez Vinyals. El 1965 va morir la mare del Ramon, «l'ànima de la fonda», i l'establiment va deixar de tenir activitat. Però el 1977 ell va decidir tornar al poble i des de llavors porta la fonda amb la seva esposa.

Visitants d'arreu del món. Ramon Vilalta és l'alcalde de Sant Jaume de Frontanyà. «Això de la gent del cap de setmana és cosa d'ara, abans hi havia estiuejants i excursionistes. Els autocars de la *Sanquircense de Viajeros* els deixaven a Borredà i amb dues hores a peu es posaven a Sant Jaume». D'estiuejants n'hi havia que repetien cada any. «De mitjans de la dècada dels cinquanta a la dels seixanta del segle passat venia a la fonda el senyor Agustí Palouzie, que treballava a les Aigües de Barcelona i li encantaven

les fonts, les visitava i se sabia totes les del poble, que són cap a un centenar. Era ja gran, en aquella època, i solter. Passava les vacances entre Sant Jaume i Sant Romà de la Clusa. També venia la senyora alemanya Amiliese Grassneider dues o tres setmanes cada mes d'agost. Era casada i amb família, però venia sola, cada any li entregàvem la mateixa habitació. Per la parla es notava que era estrangera, però volia que li parléssim en català i ella també ho feia. Se la tenia per naturista. Es llevava d'hora i se n'anava a passejar per la muntanya, buscava un lloc amagat i prenia el sol sense roba. Una de les primeres cases que es van comprar a Sant Jaume per gent de fora va ser cal Xeco, cap a finals de la dècada dels cinquanta. La van comprar entre cinc famílies, entre elles els pares de l'historiador de l'art

Eduard Carbonell, que va estiuejar al poble tota la vida. Després uns altres excursionistes van comprar cal Ferragut, i anar fent, fins ara.»

Ramon Vilalta em parla de les feines d'abans, de les festes, dels rectors, dels personatges peculiars... i al final, de gastronomia. «De *trumfos* –això de les patates és cosa dels estiuejants– aquí se'n feia més aviat del bufet. Poden ser eixuts, pelats, bullits, escorreguts i xafats; amb pela, embolicats amb paper d'estrassa i cuits al braser; a la paella; *canamillana*, barreja de patata i col, xafat, passat per la paella i amb una rosta; fregides; estofades... Els *trumfos* són un bon acompanyant dels estofats de caça, que aquí n'hi havia molta: perdius, guatlles, conills, llebres, senglar... Bé, això del senglar és nou, abans en dèiem porc» 🐗

El Ramon Vilalta és l'actual propietari de la fonda Marxandó de Sant Jaume de Frontanyà.

DOSSIER L'ESTIU EIG

Un estiuejant de paladar fi

NÈSTOR LUJÁN VA ARRIBAR UN ESTIU A FINALS DELS 70 A L'HOTEL BOIX, EL VA CONVERTIR EN LA SEVA SEGONA RESIDÈNCIA I HI VA ESCRIURE PART DE LA SEVA OBRA

Marc Martínez > TEXT

Una estona abans de migdia ens plantem al bellíssim jardí de la Torre del Remei, a Bolvir. Un edifici singular i amb molta història, que va ser construït per una família de la burgesia barcelonina a principis del segle XX. Avui, i des de l'any 1992, la Torre del Remei s'ha convertit en un luxós hotel, al capdavant del qual hi ha el reconegut cuiner Josep Maria Boix.

Amb puntualitat anglesa el trobem esperant-nos a la recepció de l'hotel i asseguts tranquil·lament fem un repàs de la seva estreta relació amb un estiuejant de bon paladar: Nèstor Luján, el periodista, gurmè i escriptor, que va passar molt de temps a l'hotel Boix de Martinet, l'hotel que Josep Maria Boix i la seva dona, la Loles, van obrir a mitjans dels anys 70.

El Nèstor Luján ja havia anat algun estiu a la Cerdanya, però va ser a partir de la seva coneixença amb els Boix que aquestes estades estiuenques es van convertir en alguna cosa més. «La relació va néixer l'any 1977 o 78 en unes jornades gastronòmiques organitzades per la revista *Gourmets* en un hotel de Marbella, on hi havia els grans mestres de la cuina del moment, com

el Juan Mari Arzak o francesos de la talla de Paul Bocuse. Allà hi havia el Nèstor, que feia una conferència, i amb la meua dona vàrem aprofitar per comentar-li qui érem i on estàvem. Li vàrem proposar que si un dia passava per Cerdanya vinguéss a visitar-nos», explica el Josep Maria Boix. L'estiu de l'any següent ja va aparèixer i va quedar enamorat del paisatge, però sobretot de la seva cuina.

Bon menjar i bones lletres. Però aquesta passió per la cuina, aquesta vessant de gurmè i divulgador de la gastronomia del Nèstor Luján, és una més de les facetes d'un home que segurament ha estat un dels periodistes més destacats de la segona meitat del segle XX a Catalunya. El seu currículum és extens i va des de la crítica taurina fins a la direcció de revistes com *Destino* o *Historia y Vida*, passant per les seves cròniques de boxa, els innombrables articles i col·laboracions en diaris com *La Vanguardia* o *El Observador* i, evidentment, una producció novel·lística que sorgeix en l'última etapa de la seva vida; una bona part de la seva obra està escrita a

l'hotel Boix. «Amb el temps fa del nostre hotel la seva segona casa; ell va començar a freqüentar l'hotel a la primavera i l'estiu i va acabar passant uns sis mesos al Boix. Aquí va escriure moltes de les seves novel·les. Era una persona que s'aixecava a les quatre de la matinada i que es posava a escriure. Bé, es posava a dictar, perquè no escrivia mai. Ho gravava tot. Tenia un petit aparell amb micròfon i anava xerrant. Quan ja tenia les cintes gravades les enviàvem per Seur cap a Barcelona, on hi havia la seva secretària que feia la transcripció. Després, per fax, ella ens ho passava a l'hotel. Llavors el Nèstor feia les últimes correccions adients i tornàvem a enviar el text per fax perquè el portessin a l'editorial». Aquest era el seu mètode de treball, que segons el Josep Maria Boix es convertia en una jornada laboral que arribava fins a les 12 del migdia, moment en el qual es durtava i es vestia per baixar a fer l'aperitiu. Abans, però, a les 8, li pujaven una mica d'esmorzar, que acostumava a ser un Cacaolat o un tallat.

Quan era l'hora de dinar en Nèstor Luján acostumava a menjar senzill: «Li feia uns ous ferrats, que li agradaven

molt. Uns bons ous que em portaven els pagesos de Martinet. També li posava una mica de pernil salat, dels nostres, del país, que assecàvem aquí a l'hotel i que li tallava molt prim i li passava per la brasa.»

El Josep Maria ressalta les grans tertúlies que es feien al Boix a l'hora del cafè: «El Nèstor era una persona amb molta influència, els seus amics eren gent de pes, escriptors, periodistes... Moltes vegades venien a passar uns dies personatges com l'historiador Josep Maria Ainaud de Lasarte, Joan Perucho, Álvaro Cunqueiro, Paco Noy, director de *La Vanguardia*, entre altres. I pots imaginar quines tertúlies s'organitzaven! A Martinet hi havia unes tertúlies impressionants a les quals jo, sempre que acabava el servei, m'hi apuntava callant i escoltant de forma prudent. Ara bé, si no hi havia cap visita d'aquestes, ell feia una migdiada d'aquelles de pijama!»

Als vespres, cap allà les set, pujava al pis on vivien el Josep Maria Boix i la seva esposa i mentre ells sopaven, perquè havien de començar el servei de la nit, ell menjava uns pistatxos o cacauets i feia una cervesa. I per sopar, «un entrepà de Viena amb unes

salsitxes fregides o una mica de *bacon*». Seguidament, si tenia els seus amics, una altra tertúlia, que podia durar fins a la matinada. Evidentment l'orador principal de les tertúlies havia de ser el Nèstor, que «anava agafant inspiració i s'anava *envalentonant*. Era tot un espectacle, tant li era si estava dinant al menjador. Es convertia en el centre d'atenció i tothom el mirava, i li deies: 'Home, Nèstor!', però ell no callava. Era divertidíssim!», rememora el Josep Maria, que té ben presents les seves protestes contra la influència de la *nouvelle cuisine*.

Luján pràcticament no sortia de l'hotel. No era gaire amant de les passejades i tan sols es desplaçava fins a una de les botigues de Martinet, al quiosc que encara avui és obert. Allà es meravellava de la varietat de productes que hi havia a la venda, des de la crema d'afaitar fins als diaris: «Ell li va posar el nom d'El Corte Inglés, perquè hi trobava de tot.»

El Josep Maria explica que anaven plegats a buscar ceps: «Ens arribàvem fins a les pistes d'esquí de Lles, o bé als boscos d'Aransa. Ell s'hi va aficionar força, sobretot anàvem a buscar ceps. Li agradava molt que li fes una

truita bavosa de ceps, que sempre ha de ser de dos ous, perquè quedi ben amorosida». També ens explica el faisà a la Santa Aliança, faisà farcit de beca-des, una recepta antiga que el mateix periodista el va animar a recuperar i que durant l'època d'hivern continua fent al seu restaurant.

La influència i l'admiració eren mútues. «El Nèstor va ser com un segon pare per la meua dona i per mi. Hi va haver un moment en què em va proposar fer un viatge a París perquè conegués els cuiners de l'alta cuina francesa i també per prendre nota d'aquelles receptes que estaven a punt de desaparèixer». El Josep Maria Boix fa una acurada descripció del recorregut que va fer pels millors restaurants de París, de com parlaven cara a cara amb aquells grans mestres de la cuina o de com aquests li ensenyaren a fer una llebre a la *Royale*, un plat que avui ell té a la seva carta: «Tenia una gran influència com a gurmè, el coneixien a tot arreu, era un espectacle veure'l parlar mitja hora seguida amb el *sommelier* i com el Nèstor sabia més de vins que ell! Fins i tot vam arribar a dinar a casa del famós Paul Bocuse!» 🍷

A la foto de l'esquerra, Nèstor Luján acompanyat del seu cunyat, el poeta Evilasio Moya, la senyora Boix i una cunyada de Luján. A la foto de la dreta, Josep Maria Boix, la senyora Espinàs, una amiga japonesa dels Luján i Nèstor Luján // FOTOS: Arxiu Josep M. Boix.

DOSSIER L'ESTIUEIG

El paleta de la flor i nata

MARC VALLS VA SER CONSTRUCTOR DURANT BONA PART DE LA SEVA VIDA I CONEIX BÉ ELS ESTIUEJANTS QUE ES FEREN CONSTRUIR TORRES A PARTIR DE MITJAN SEGLE XX

Pere Pujol > TEXT // Xavier Llongueras > FOTOGRAFIA

Fa vuitanta anys el Marc Valls i Fort nasqué a Elna, municipi del Rosselló; als deu anys vingué amb els seus pares al barri de Sant Martí de Puigcerdà, on portaren la botiga de Baix, establiment on es trobava de tot, i que posteriorment regentà la seva difunta esposa, l'Antònia Pellicer; amb ella es van construir la casa on actualment viu. El Marc és un home entranyable i agut, també és senzill, però malgrat que el seu excés de modèstia li impedeixi reconèixer-ho, és un home culte, un savi. Arribà a tenir molts clients i uns 15 de treballadors: «Jo sempre *vai* tenir assegurats tots els treballadors quan ningú ho feia; mai hagués tolerat que un paleta fes pujar un roc gros per un manobre als taulons per tirar-lo daltabaix i tornar-li a fer pujar, això a casa meva no passava perquè l'hagués fotut al carrer!»

Viure com 'talpes'. El Marc explica que abans que arribés el bum immobiliari arran de l'obertura del túnel del Cadí, durant els anys 40, molts pagesos es venien la masada per anar a comprar una porteria a Barcelona, «això era anar a viure com una *talpa*, però era un plat segur i un sou segur

a cap de mes; de sous segurs, no n'hi havia, aquí. A l'hivern ens fotíem de gana, l'únic que donava durant l'any eren les fàbriques tèxtils, que pagaven poc, però pagaven. A Puigcerdà, hi havia cal Samperí, cal Teixidor o cal Valira; hi treballaven moltes dones del poble, els deien les xinxes.»

Pel que fa a l'estiueig, el Marc ens relata que a Puigcerdà durant els anys abans de la Guerra Civil s'hi establien famílies com la de la comtessa de Múnter i els Sagnier, provinents de Barcelona. També durant aquesta època destaca la presència de dues famílies que s'implicaren i afavoriren molt la vida de la vila durant els anys 40 i 50: els Volart i els Deulofeu; aquests últims encara viuen al carrer Querol. L'àvia Deulofeu fou mecenes «del capellà roig, mossèn Joan Domènech, home totalment equànim que no diferencià entre dretes i esquerres a l'hora de treure la gent dels camps de concentració i la presó; al final per aquest motiu se'l van carregar. El senyor Deulofeu es barrejà molt amb la gent del poble perquè era un home *que* li agradava anar a caçar i aquí va trobar afició per la caça», explica el Marc. Al costat

de l'estany hi havia una torre per on passava el camí ral, que ja no existeix: cal Volart. De l'Elvira Volart, el Marc ens remarca que «de la seva butxaca pagava els llençols de l'hospital de Puigcerdà; no hi havia la Seguretat Social d'ara». Fou una persona coneguda per diversos actes envers els desvalguts i obres de beneficència. El 1918 adquirí la Villa Paulita.

De les primeres torres que hi hagué a la zona del Golf durant els anys 40 i 50, el Marc ens parla d'una torre del comte de Fígols que també serví com a hotel. Els veritables impulsors de la construcció al Golf, però, foren fonamentalment dos: en Felipe Bertrán Güell, familiar del comte Güell, que impulsà la compra i venda a la zona del pla de Mala Mort per edificar-hi, dins del municipi de Guils, i que també intentà urbanitzar tot el puig de Saneja, però morí abans d'assolir-ho. L'altre impulsor del Golf fou el doctor Andreu, que construï dins del municipi de Bolvir, «es donà a conèixer a Cerdanya quan va comprar l'hotel del Lago, després també terrenys del Torreón». Per un dels fills d'en Felipe Bertrán Güell, en Juan Antonio Bertrán, de qui guar-

da bons records, en Marc l'any 70 tingué l'oportunitat de construir una urbanització a Ventajola. «Tota aquesta gent al principi són clients, però quan fot anys que els tractes es converteixen en amics.»

L'estil és de qui paga. Durant els anys setanta tingué un altre client i amic, el germà del comte de Montseny, en Miquel Milà, que li demanà consell d'obres per una casa que comprà a cal Maurell de Sant Martí. Arran d'aquesta col·laboració també construí dues cases més a Guils per als seus germans, una de nova per al Lluís Maria i una de restaurada per al Leopoldo, que fou qui dissenyà la moto Montesa: «Jo *vai* tractar amb la flor i nata de Catalunya i era igual que tractessis amb gent que fan llenya al bosc, te'n trobaves de més trempats, de *menos* trempats i te'n trobaves que no n'eren gens; *vai* tenir la sort de tractar amb una quantitat de gent enorme molt maca

i amb ganes de fer cases amb gust». A Guils treballà per a en Marcelino Coll, cosí germà del comte de Godó; hi féu una restauració de tres cases conservant l'esperit de les cases pirinenques. En aquest apartat d'il·lustres també destaca la casa que féu per al dissenyador André Ricard, conegut per ser el creador de la torxa olímpica de Barcelona 92. Tingué una altra clienta, la comtessa d'Ègara, la Maria Espina, per a qui treballà a la zona del Golf; era la cap de la junta del Golf i gràcies a ella també pogué fer les obres de l'església de Sant Martí. Tingué clients com els Fígols o els Arnús, que tenien torre al Golf i posseïen el Banc Arnús a la plaça Cabrinetty de Puigcerdà. Darrere la torre del Remei construí una torre per al marquès de Benavent, «una joia que imita l'estil de l'antiguitat; la vam fer amb pedra petita que vam treure dels recs». A Bolvir treballà per al Joan Güell i li construí la Rectoria, també hi féu una

casa per al Pablo Vila San Juan, el pare del qual era el director del diari *Hoja del Lunes*. Quan li preguntem sobre l'estil arquitectònic de les cases, ens diu: «L'estil el tenia qui pagava, el client.»

En Marc ens explica una anècdota d'una clienta seva: «Quan va morir Franco, a Catalunya hi va haver una sèrie de persones que es van posar la barretina com a senyal de catalanitat, jo no, eh? Sóc qui sóc i prou, i una d'aquelles senyores em va dir: '*iMarcos! Usted no, ¿eh?*' I li *vai* dir: '*¿Y por qué?*', i em va dir: '*iPorque lo sabemos todos que lo es, no tiene porque demostrarlo!*'», relata entre rialles.

El Marc se sent orgullós de l'església de Guils, que restaurà a títol personal durant els anys 70: «*Vai* salvar l'església. Sóc un enamorat del romànic, i hi havia un capellà que volia obrir una rosassa grossa per donar-hi llum, ho *vai* trobar una aberració i la gent em va donar suport i ho *vem* evitar. La pica baptismal de marbre blanc la tenien a la muntanya per abeurar el bestiar, un dia *vai* agafar el Dúmpfer, la *vai* carregar i la *vai* tornar a l'església.»

El Marc Valls és un gran coneixedor de la història però sobretot és un àvid lector, a casa seva sempre hi ha el diari, entre ironia i realisme, ens parla de la vida de la gent gran: «Jo els obligaria a llegir el diari, perquè és cultura i serveix per fer treballar el cervell; els vells avui estan tot el dia jugant al truc o al dòmino i dormint la resta del dia; al cap de deu anys de fer això no saben res de res, i es deixen rovellar el cervell» 🍷

El Marc Valls davant d'una casa que va restaurar a Ventajola.

DOSSIER L'ESTIUIG

Fondistes de Nargó

LA POBLACIÓ TÉ HISTÒRICAMENT DUES FONDES LLIGADES AL MÓN DE L'ESTIUIG:
LA FONDA BETRIU I LA FONDA DEL LLAC, SEPARADES PER UNSTRES-CENTS METRES

Marcel Fité > TEXT // Tony Lara > FOTOGRAFIA

Com tants i tants altres projectes que han tingut una certa continuïtat –en aquesta terra d'homes de riu i de bosc, amb llargues estades fora de casa– la fonda del Llac té unes arrels i un fil conductor prioritàriament femenins. «Les autèntiques creadores de l'establiment van ser la padrina Conxita i la meua mare, la Dolores –ens diu l'actual propietària, Anna Pascuet Reig–. Els carros dels traginers es paraven a l'era perquè, més amunt, ja no podien passar. En aquell temps, d'aquí a la Seu el transport s'havia de fer a bast i aquí es feia el traspàs de les mercaderies. Després, amb l'avançament de la carretera es va anar fent més amunt... Doncs, bé, la mare i l'àvia aleshores van començar a fer menjars...»

Un exemple molt clar del pas de casa de menjars a fonda d'estiuig es podria exemplificar amb el cas del fundador de l'agència de transports Nord d'Andorra: «Primera va començar a parar-hi amb el camió que conduïa, encara de gasogen. Després es va fer molt ric i ja hi va venir com a amo». Amb el pas del temps, van començar a anar-hi famílies. «L'any passat per primera vegada no

va venir la família Reig. Feia 42 anys que venien. La primera vegada havien vingut amb moto, en ple viatge de noces. Darrerament ja venien amb els fills i els néts. Hi ha una família francesa que també fa més de 40 anys que ve. Els Borràs del Prat en fa 28 o 30... També hi ha uns geòlegs que treballen a la Universitat de Bremen que fa molts anys que vénen. Des del curs 95-96 vénen amb un grup d'alumnes, uns divuit. Però anys abans, el 77, ja havien vingut; havien acampat als horts de sota casa». Entre els estiuiejants, en recorden alguns de famosos. A part de la Mercè Rodoreda, que hi va passar «cap a 1961 o 62», a la casa es recorda l'estada del pintor Cerdans, que «havia exposat a París i era amic de Salvador Dalí». També recorden les llargues estades que hi van fer els actors i les actrius «de la pel·lícula *Tierra de todos*, de l'Isasi: l'Amparo Baró, el Lizárraga, el mateix Isasi Isasmendi...»

L'Anna Pascuet està casada amb en Josep Finestres. Tenen dos fills, en Miquel i en Marc. L'hotel del Llac gira a l'entorn d'aquest nucli familiar.

En Marc i l'Anna s'encarreguen de la cuina. En Josep i en Miquel, del menjador. «Els fills van anar a l'Escola d'Hoteleria Joviat de Manresa. El director de l'escola va voler aprendre els plats de la padrina i de la besàvia... L'especialitat de la casa són els cargols guisats, el conill amb salsa, el bacallà amb samfaina... Tots els plats han passat de generació en generació.»

Encara que el futur sembla assegurat, en Josep es mostra molt preocupat: «Si es fa la variant de la carretera de la manera que està projectada... *nos* hi va el treball de tots aquests anys...»

Tot queda en família. L'antiga fonda Betriu, avui hotel, és regentada per en Jaume Betriu i la Rosa Armengol, la seva esposa. Els seus dos fills grans, la Rosa (responsable) i en Jaume (ajudant), són els encarregats de la cuina, cosa que ens fa suposar que la continuïtat del negoci està també assegurada. Al nucli familiar, a més, hi viu la Paquita, mare d'en Jaume Betriu, i el fill petit del matrimoni, en Jordi Betriu i Armengol.

«La mare del meu padrí Jaume, la Maria Duró –ens explica la Pilar Betriu, germana d'en

Jaume Betriu, experta cuinera i prestigiosa coneixedora del món de la cuina, amb diverses obres publicades sobre la matèria— va començar a fer menjars d'una manera informal, sobretot per als traginers. No va ser fins a principis del segle XX que la padrina, la Maria Jesusa, va començar a cuinar com a negoci, d'una manera més professional. Aleshores tenien de tot, conills, gallines, ous... La padrina venia de servir a Barcelona i havia après la cuina que s'hi feia en aquella època. Era la típica cuina Rondissoni, amb sopa, entremès, carn i postres. Va introduir també els canelons, la pasta... Era una cuina nova, que s'allunyava de la clàssica cuina d'alta muntanya... Aquí aleshores bàsicament es menjava vianda, *trumfo* i col, sopes escaldades, porc, corder, aviram, peix del Segre, arengada... i *trumfos* eixuts amb bacallà per la Quaresma...»

Avui, ja no cal dir-ho —em van informant en Jaume, la Rosa i la Pilar alternadament—, l'oferta gastronòmica de la casa ha evolucionat enormement, tot i que d'una manera escalonada i harmoniosa. Vull dir que la idea de fer una cuina casolana i alhora moderna no s'ha interromput mai, de tal manera que la cuina més actual és sempre la síntesi de les experiències, constantment enriquides, que l'han precedit. El *trumfo* i col aixafat (el trinxat) amb rosta o arengada, juntament amb l'escudella amb pilota i carbassa, encara són plats que amb una mica de sort es poden trobar alguns dies. Al costat d'aquestes menges tan arrelades a la terra, plats com el bacallà a la mimosa (amb salsa de poma gratinada amb ametlles laminades o amb salsa d'all tendre i llagostins) o la broqueta de fruita amb xocolata calenta, duen també el segell de la casa.

Durant aquests anys, no són pas pocs els estiuejants que hi han fet estada. «Un dels més coneguts —em continuen explicant en Jaume, la Rosa i la Pilar— va ser en Joan Capri, encara molt jove, a qui es coneixia com 'lo Ros del sucre', perquè, segons sembla, en aquella època tenia una parada de sucre al mercat». També s'hi solia estar el pare caputxí Josep Maria de Vera. «Era predicador, professor de Pompeia, escultor i pintor». Va fer diversos quadres de Nargó i fins i tot de la Rosa i de la Pilar. També era pessebrista. «En una ocasió va fer el pessebre de Pompeia amb el marc de Nargó». Un altre personatge que recorden era Joan Tous. «Pujava cada any per Setmana Santa. Era fotògraf, amb obra exposada al museu de Sant Cugat. Va fer moltes fotografies del poble i un recull romànic de l'Alt Urgell» 📷

La família Finestres Pascuet regenten la fonda del Llac. Al davant, els germans, el Marc i el Miquel Finestres, al darrere, els seus pares, el Josep i l'Anna, i a la dreta, la Gemma, la parella del Miquel.

DOSSIER L'ESTIUEIG

Les vacances de la Falange

LA COMARCA VA APLEGAR, DES DELS ANYS 50 FINS AL 1977, TRES CAMPAMENTS, A OLVAN, MERLÈS I BAGÀ, ON VAN ESTIUEJAR MILERS DE NOIS

Dolors Tubau > TEXT // Marta Pich > FOTOGRAFIA

Salvador Callejón, nascut a Barcelona el 1940, va tenir el seu primer contacte amb un campament d'estiu als 11 anys a Merlès. Des de llavors, i mentre van existir, sempre més hi ha estat relacionat. Primer, passant per les categories, en funció de l'edat, de *flechas*, de 9 a 13 anys; *cadetes*, de 14 a 18, i *guías*, de 19 a 21. Més endavant, com a destacat dirigent provincial que va estar a tots els campaments de la comarca, on encara continua molt vinculat. L'any 1979 va llogar una casa a Sant Maurici de la Quar, de la qual és propietari des del 1996 i on passa els caps de setmana.

L'arribada dels campaments falangistes al Berguedà va significar la superació de la primera etapa dels anys 40, en què les acampades a la província de Barcelona, a la zona de Sant Celoni, Gualba i la Batllòria, eren molt rudimentàries: muntades a pic i pala. Per això es va decidir fer unes instal·lacions fixes amb unes certes comoditats. El campament d'Olván, amb tots els edificis dempeus, n'és un bon exemple: la cuina, separada de la resta per un petit pont construït pels militars; el menjador, els lavabos, la capella anomenada la Cruz de los Caídos

i una petita presa que feia de piscina, a més d'un dipòsit d'aigua enterrat i dipòsits d'aigües residuals.

Missa diària i tres banderes. En quatre torns de vint dies cadascun, les acampades començaven l'1 de juliol i acabaven a mitjan setembre. Els nois procedien sobretot de Barcelona i rodalia, d'escoles professionals, de centres escolars o de l'OJE (Organización de las Juventudes Españolas). Només en aquest cas, segons Salvador Callejón, rebien formació política: «Els caps eren els mateixos, però els programes eren diferents». Tot i així, no s'estalviaven activitats com la hissada de banderes, (la d'Espanya, la del Tradicionalismo i la de la Falange), acompanyada de l'himne nacional o del *Cara al sol*; com tampoc d'aixecar-se a les 8 del matí a toc de diana, per anar-se a rentar al riu. La resta d'activitats al cap del dia es repartien entre les menjades, l'esport i la formació cívica, cultural i religiosa: «Missa diària, a escollir, i obligatòria els diumenges». La creació de l'OJE el 1960 no va modificar les coses: «Va ser una continuïtat; els dirigents, la mentalitat i el règim érem els de sempre». Així, doncs, seguia vigent

el contingut de l'article publicat el 31 de juliol de 1955 a *La Vanguardia*: «*Los campamentos de verano del Frente de Juventudes, on s'assegura que aquesta organització, «obra predilecta del Régimen (...) cumple con ejemplar disciplina las consignas del Caudillo para fortalecer el espíritu de nuestra juventut.»*

Del 1977, quan tot just feia dos anys que Franco havia mort, Martí Corominas, de la Riba, guarda un record molt assenyalat del campament d'Olván: «Per anar a casa s'havia de passar per una carretera de bosc que el divideix pel mig. Els mesos d'estiu a l'entrada hi posaven una barrera i encara que hi passessis cada dia més d'un cop t'havies d'identificar sempre: «¿Quién eres? ¿De dónde vienes? ¿A dónde vas?» Un diumenge el pare i jo pujàvem al migdia i la barrera estava posada, i nosaltres vinga anar esperant allà i anar tocant la botzina fins que el pare, avorrit, va posar la marxa i es va emportar la barrera, i vam continuar a poc a poc, tan a poc a poc que un dels dirigents corrent ens va atrapar: «*Que se ha cargado la barrera, que se las tendrá que ver con la justicia*». I el meu pare se'l va mirar i li va respondre: «Ara ja no em feu por!» Jo anava asse-

gut al seu costat i encara que només tenia 10 anys, d'això me'n recordo perfectament.»

El campament de la riera de Merlès, oficialment Roger de Lauria, estava situat molt a prop del pont de Vilalta, darrere de l'hostal de Sant Cristòfol. El terreny pertanyia a la marquesa de Merlès, que el va cedir gratuïtament a la Falange només amb la condició que si un dia marxaven ho havien de deixar tot tal com ho havien trobat. L'última acampada que s'hi va fer la va dirigir el 1977 Salvador Callejón amb nois de Santa Coloma de Gramenet. En l'actualitat aquest lloc està negat per una gran bassa que abasta d'aigua, a part de Merlès, quatre municipis més.

Segons un article publicat a *La Vanguardia* el 17 de setembre de 1957, on es feia recompte del final de temporada dels campaments de la província de Barcelona, dels prop del 3.000 nois que hi havien participat, gairebé la meitat ho havien fet al Berguedà i encara no existia el de Bagà. A Merlès hi van acampar 561 nois,

repartits en tres torns, i al campament de Santa Maria de Queralt, d'Olvan, 651. Els terrenys d'aquest campament pertanyen a Àngel Canudas. El seu pare, mort fa ja vint anys, els va llogar a la Falange per una quantitat simbòlica. Els campaments, un cop transferits el 1980 a la Generalitat, a la Direcció General de la Joventut, van durar poc temps i van ser desmuntats. Àngel Canudas va intentar continuar explotant les instal·lacions pel seu compte. L'agost de 1992 les va llogar a Cedade (Círculo Español de Amigos de Europa), que hi va fer una trobada de 60 ultradretans europeus, entre ells Pedro Varela. La convocatòria per part d'aquest d'una roda de premsa a tots els mitjans de l'Estat espanyol va aixecar una gran expectació i rebuig. L'Àngel Canudas, que es pensava que s'hi farien les activitats d'un campament corrent, va decidir no llogar més els terrenys.

El campament de Bagà, de Sant Joan de l'Avellanet, va ser l'últim d'entrar en funcionament, el 1960. Els terrenys, propietat de l'Ajuntament, van ser

cedits en un ple del 19 de maig de 1959 per 50 anys prorrogables i per 100 pessetes anyals a la Delegación Provincial de Juventudes, l'única part, «cuando esta lo crea conveniente», que podia rescindir l'acord, o també en el supòsit que no s'hi instal·lessin campaments durant tres anys consecutius. L'Ajuntament baganenc ha intentat repetidament i al llarg del temps modificar o rescindir aquesta cessió «presa, com es pot suposar, per les pressions d'aquella època política». Lamentació que es pot llegir en un document adreçat a la Generalitat el 5 de febrer de 1981 en què el consistori manifesta la seva decepció «pel fet de no poder oferir al nostre poble l'esmentada finca, lliure de l'ocupació per la Delegación Provincial de Juventudes, que no ens ha portat res més que maldecaps i amoïnaments». En l'actualitat continua vigent el contracte d'arrendament de 1959, assumit per la Generalitat des del gener de 1981, la qual cedeix l'ús dels terrenys a entitats excursionistes de Catalunya perquè hi facin les seves acampades.

A l'esquerra, Salvador Callejón assegut al seu Jeep a Sant Maurici de la Quar. A la dreta, l'entrada del campament Nuestra Señora de Queralt, a Olvan, vigilat per dos nens // FOTO: Josep Deseuras i Vilanova. PROCEDÈNCIA: Arxiu Comarcal del Berguedà.

DOSSIER L'ESTIU EIG

Un transatlàntic a Font-romeu

EL GRAND HOTEL ES VA OBRIR L'ANY 1913 I VA TENIR VISITANTS IL·LUSTRES: NOBLES, EMPRESARIS, POLÍTICS, ARTISTES I LA MÉS SELECTA BURGUESIA EUROPEA

Miquel Spa > TEXT // Emili Giménez > FOTOGRAFIA

Cada dia a les vuit del matí la Marie Carrere obre la porta de la consergeria on treballa des de fa 31 anys. És una oficina antiga, de fusta i vidre amb acabats elegants que denoten un passat senyorial. És a l'àmplia planta baixa d'un edifici molt especial, una construcció robusta de vuit plantes situada a 1.800 metres d'alçada, que domina la Cerdanya. Per pujar als pisos superiors, la Marie enfila una gran escala de marbre de doble volta que la transporta a una altra època, la que, ara farà un segle, va viure amb esplendor internacional aquest bloc d'apartaments que un dia va ser el Grand Hotel de Font-romeu. L'establiment va representar una fita en la història de l'hoteleria europea i un dels fundadors del turisme a la comarca. Tot va començar fa just cent anys.

Seguint la moda dels grans hotels de luxe de Suïssa, el professor de matemàtiques del Lycée Condorcet de París i perpinyanenc d'origen Albert Lafargue va idear la construcció d'un establiment de prestigi a la Cerdanya. L'alçada i el clima sec de la comarca li donaven un potencial equiparable al de les valls més *glamour*oses dels Alps.

Ajudat per les seves influències a París, el dia 1 d'agost de 1910 Lafargue va crear la societat Grand Hotel Casino de Font-romeu, amb un capital social d'1.250.000 francs. El dia 28 del mateix mes, es feia a Font-romeu l'acte de col·locació de la primera pedra d'unes obres que es van acabar el 1913. Ja llavors la cronista Isabelle Sandy va escriure «el Grand Hotel s'assembla a un transatlàntic ancorat sobre l'onada dels avets plens de vent.»

Totes les comoditats. L'edifici, de granit, fa 150 metres de llarg, té 365 finestres i 200 habitacions i és identificable des de qualsevol racó de la vall. A dins, com una rutina diària, la Marie Carrere repassa les inacabables dependències del seu palau. Ho fa amb un deix d'enyorança. Al juny es jubila i amb emoció reconeix: «El Grand Hotel és la meva vida». La seva jubilació tancarà una trajectòria familiar que va iniciar el seu pare. Tancant i obrint portes, la Marie mostra una recepció majestuosa, el que queda d'una gran sala de banquetes, un passadís altíssim acabat amb volta de mig punt, un ascensor de ferro forjat ja en desús... Ho diu

amb orgull: «L'edifici té ànima». Una ànima de passat gloriós. L'hotel es va dotar des dels inicis dels millors luxes i els últims avenços tecnològics. Les habitacions tenien aigua calenta, les plantes es comunicaven per ascensor i les comunicacions s'asseguraven amb una instal·lació de telèfon i telègraf. Uns aparells revolucionaris en la vida rural d'aquella Cerdanya. Als entorns de l'edifici, els il·lustres clients podien gaudir de la pau d'un jardí extens o de l'activitat esportiva amb tres pistes de tennis. Amb aquest ventall d'atractius, l'hotel va rebre de seguida una clientela selecta que al llarg dels anys va portar a la Cerdanya les més altes instàncies polítiques, econòmiques i de la noblesa. S'hi van hostatjar amb gran pompa i ressò el sultà del Marroc, ministres francesos i espanyols com Francesc Cambó, l'alcalde de Barcelona, cantants i actors de la comèdia parisenca o nobles com els prínceps d'Orleans o el de Borbó-Bragança, tal com recull Jean-Marie Rosentein al llibre *Font-romeu, Odelló, Vià... fa temps*.

La primera gran guerra, però, va aturar el festival de luxe de Font-romeu. El Grand Hotel va tancar entre 1914 i 1918 i va deixar una sensació

entapissats, les moquetes, les habitacions mig amagades del personal, les enormes calderes...

d'orgia interrompuda. Així ho va descriure Rafael Gay de Montellà després de la fugida en massa dels hostes per l'esclat de la guerra: «La inauguració de l'hotel va quedar com un veritable somni d'una nit d'estiu». El 1918 el Grand Hotel va tornar a obrir i les classes dominants del món en van tornar a omplir les habitacions. L'hotel era com una ciutat elitista amb vida pròpia. Hi treballaven un centenar de persones vingudes d'arreu de França, de Catalunya i el

món. Els primers anys va obrir tan sols per la temporada d'estiu, però el 1921 també va obrir per la d'hivern amb l'atractiu afegit dels esports de la neu. La segona etapa de bonança també va quedar interrompuda per la II Guerra Mundial. L'aturada va ser un cop massa fort per a l'establiment i després del conflicte va iniciar un procés de decadència.

Caminant avui per les dependències del Grand Hotel, el luxe d'aquells anys encara es palpa. Els

'Glamour' a la cerdana. Com si fossin escenes d'abans-d'ahir, en Josep Aluja, el pare de la Marie, explica que va arribar el 1949 al *Grand Hotel* per treballar-hi: «Em feien fer de tot, des de rentar plats, fregar, cuidar el jardí. Hi havia un ambient molt polític perquè tan sols venien reis i gent dels que manaven». Tot i que en Josep —un exiliat republicà fill de Lleida— va viure l'època final de l'hotel, encara creu recordar que «un dia va venir l'Alfons XIII. En vaig trobar un gran retrat a les golfes. Era tot molt refinat, sempre feien festes amb música i models que portaven grans vestits; allà hi havia molts diners». En Josep rememora un passat gloriós que més que viure va conèixer per l'ambient de l'establiment: «El Grand Hotel era molt important per la gent que hi venia però també per a la comarca, era com una comunitat amb vida pròpia, fins i tot ens feiem el pa». L'any 1954, el Grand Hotel va tancar la major part de les plantes per vendre's les habitacions superiors com a apartaments privats. Durant uns anys va continuar amb la primera planta com a hotel. Va ser una època molt més popular. En aquest final també va tenir, però, alguns visitants il·lustres com Pablo Picasso o l'emperador del Vietnam Bao Dai. Va mantenir l'activitat hotelera fins al 1975, fins que el va comprar un promotor immobiliari que en va fer apartaments. Des de llavors el gran transatlàntic de Font-romeu guarda la seva bella història en silenci 🍷

A dalt, una imatge del Grand Hotel de Font-romeu. A baix, el Josep Aluja, amb la seva filla Marie Carrere.

M5

Safareig de Lledó, a Berga. La portada de l'aigua al poble fou fonamental per a la construcció de safareigs dins del nucli i per estalviar a les dones un trajecte pesat per fer la bugada.

ANY: 1982.

AUTOR: JOSEP DESEURAS I VILANOVA.

PROCEDÈNCIA: ARXIU COMARCAL DEL BERGUEDÀ. FONS DESEURAS.

M6

Un intrús al safareig d'Oliana. El safareig era un espai exclusiu per a dones.

Allà, hi feien les seves confidències, s'explicaven xafarderies... Els homes solien ser-ne exclosos, i fins i tot mal vistos.

ANY: CAP A 1930.

AUTOR: DESCONEGUT.

PROCEDÈNCIA: COL·LECCIÓ VENTURA ROCA I MARTÍ.

PATRIMONI

MARC MARTÍNEZ > COORDINACIÓ

PATRIMONI ETNOLOGIA

El molí de cal Ventureta d'Alinyà [pàg. 90]

LLUÍS OBIOLS I PEREARNAU [Adrall, 1985. Historiador]

PATRIMONI ARQUITECTURA

Santa Maria de Serrateix [pàg. 92]

JOSEP CARRERAS VILA [Berga, 1966. Historiador de l'Art]

PATRIMONI ARQUEOLOGIA

Les pedres del llamp [pàg. 94]

JOSEP CARRERAS BALAGUER [Berga, 1936. Arqueòleg]

PATRIMONI HISTÒRIA

Camps de treball republicans [pàg. 96]

QUERALT SOLÉ [Barcelona, 1976. Historiadora]

PATRIMONI LLEGENDES

Minairons, martinets i Pericó [pàg. 98]

ENRIC QUÍLEZ [Puigcerdà, 1972. Informàtic]

PATRIMONI LLENGUA

«Jo parli més amb la i» [pàg. 100]

MANEL FIGUERA [Barcelona, 1957. Escriptor]

PATRIMONI GASTRONOMIA

Els naps de 'Talltenre' [pàg. 102]

MARC MARTÍNEZ [Bellver, 1974. Treballador Social]

PATRIMONI FAUNA

L'escurçó [pàg. 104]

JORDI DALMAU I AUSÀS [La Seu d'Urgell, 1972. Tècnic forestal i ornitòleg]

PATRIMONI FLORA

L'orella d'ós [pàg. 106]

PERE AYMERICH [Guardiola de Berguedà, 1963. Biòleg]

PATRIMONI PLANTES I CUINA

La xicoia [pàg. 108]

CATÍ SOLÉ [Barcelona, 1956. Artesana]

PATRIMONI PLANTES I REMEIS

Herba de cop [pàg. 110]

JOAN MUNTANER [Alp, 1952. Farmacèutic]

La Teresa Gasch, amb una cassola
de peus de porc amb naps de
Talltenre // FOTO: Xavi Llongueras.

PATRIMONI ARQUITECTURA // Josep Carreras i Vila > TEXT // Marta Pich > FOTOGRAFIA

Santa Maria de Serrateix

El monestir, considerat un dels edificis religiosos més destacats del Berguedà, és una barreja arquitectònica pel conjunt d'estils que integra

Serrateix és un dels conjunts arquitectònics més interessants del Berguedà, del qual destaquen actualment l'església, el claustre i l'antic palau abacial. La data de les edificacions s'allargassa en un dilatat arc temporal des del segle XII fins al segle XIX i dona com a resultat el xoc dels diferents estils arquitectònics. És natural que el pas del temps deixi en els edificis les empremtes dels gustos arquitectònics de cada època amb més o menys fortuna. Abunden els edificis en què els diferents estils es complementen i evoquen obres que sumen diverses de les estètiques més influents del passat, en una mena de gustos reunits arquitectònics. En alguns casos

un estil resta supeditat a l'altre i escau a la restauració de donar la millor llegibilitat a l'edifici. Un problema difícil de resoldre i que, si s'acaba resolent, deixa al darrere intensos i abundats debats sobre la conveniència d'una o altra forma de restaurar. El monestir de Santa Maria de Serrateix és un exemple de gustos reunits. Sobretot la seva església, presumiblement començada el 1077 i finalment consagrada el 1123, per iniciativa dels abats Pere, Onofre i Guillem, exemple de resistència davant l'amenaça de ser engolida pel poder de persuasió de l'arquitectura moderna. L'exemple donat per l'abat Francesc de Santjust (1566-1593) impulsà les

obres monàstiques més ambicioses i una sèrie d'abadiats curts però d'un alt nivell intel·lectual es troben darrere de les reformes que dissolen l'esperit romànic del monestir, caduc i sense significat a ulls dels reformadors.

Les grans reformes. A l'acabament del segle XVI i inici del XVII els absis laterals se substituïren per unes grans capelles laterals quadrangulars i cobertes amb una volta estrellada, reminiscència d'un renaixement francòfil, unides als braços del creuer. Externament es féu necessari sobrealtar l'absis central i la teulada en un intent de contrarestar la sensació visual de pressió

Imatge interior de l'església de Santa Maria de Serrateix, en què es poden veure els diferents estils arquitectònics.

i ofegament que acabaren provocant les capelles sobre l'eix de l'edificació. L'objectiu de l'obra era aconseguir l'espai necessari en els absis laterals per encabir-hi altars esculpits de grans dimensions, demostratiu de les noves dimensions que prenia el culte a les imatges després de l'experiència conciliar tridentina. Una actuació radical que acaba sent el tret més distintiu de l'arquitectura de Serrateix si deixem que l'edifici parli el llenguatge dels segles. D'aquest exemple arquitectònic, se'n deriva no tan sols una lliçó històrica, sinó també una d'estètica, que denota el valor relatiu del gust un cop desapareix el consens sobre les idees i doctrines que cal transmetre. La nova estètica expressada a Serrateix prové de la necessitat de comunicar amb força el nou posicionament de l'Església; un autèntic canvi de discurs reforçat amb un poderós canvi en les formes, que arriba fins a l'extrem d'esborrar les traces anteriors per presentar una esclatant novetat.

El monestir entra en una època d'una certa esplendor en els segles XVIII i XIX i, com és habitual, l'esplendor sol ser sinònim d'obres. Obres també importants en aquest cas. Entre el 1781 i el 1784, en època de l'abat Francesc d'Escofet i de Roger, van començar les obres que alterarien altra vegada la imatge del monestir. Successor de l'abat Martínez i d'Aspurz, el qual ja havia demostrat la seva habilitat per sanejar els comptes del cenobi, Escofet era un autèntic il·lustrat. A més d'eclesiàstic, era historiador i membre des del 1762 de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, que acabà dirigint a partir del 1785, moment en què ja

es trobava a Barcelona com a abat de Sant Pau del Camp. El rigor en la seva empresa el demostra l'existència de les anotacions que deixà escrites en relació amb l'activitat comptable del monestir. L'abat Escofet va impulsar la reforma del vell claustre gòtic del monestir. El projecte va ser traçat per l'arquitecte de Berga Pere Puig. En època de Miquel de Niquessa (1790-1793) acaben les obres de construcció del claustre neoclàssic el 1793, amb Josep Torrabadella de Casserres com a mestre d'obres. El resultat final és una obra de marcada regularitat clàssica, amb arcades sostingudes per pilars.

Durant l'abadiat de Felip Anton d'Escofet (1798- 1827) el 1807 s'encarrega a Pere Puig l'enguixat interior de l'església. Josep M. Badia cita en el seu llibre sobre Serrateix la impressió del pare Villanueva: «*Sin embargo lo mezquino e incomodo del edificio y la ninguna proporcion y aun fealdad de su boveda, obligó al señor abad actual á valerse de la pericia del arquitecto que dije D. Pedro Puig, para que sin alterar la substancia de la obra se le hiciese un adorno interior de buen gusto en el orden corintio, el cual está casi concluido.*

Y yo acordándome de la queja que tenemos de nuestros mayores, que por modestia ó por pereza no nos dijeron cuatro palabras de sus edificios y de sus cosas, puse una sencilla inscripción por donde conste á los venideros, que este templo es el mismo del siglo XII.». Les paraules del pare Villanueva ens posen altra vegada davant de les qüestions de gust i davant també de les mutacions operades en el cenobi, jugant amb la matèria acumulada, reciclant-la i millorant-la al seu entendre.

És per això que el monestir de Serrateix es pot considerar un palimpsest arquitectònic, pel conjunt d'estils que és capaç i havia estat capaç d'integrar, també la Guerra Civil va fer els seus estralls al monestir: va esborrar moltes de les obres que contenia i va acabar de transformar-lo en un registre complet, en un quasi document dels esdeveniments històrics i artístics al Berguedà. Cada període renega del seu passat o l'accepta segons la pròpia visió i intenta imposter una posició vàlida per al present i amb vista a una certa continuïtat futura. El llegat de Serrateix ho explica, només cal acceptar que el romànic és un estil entre d'altres ☛

El conjunt arquitectònic del monestir de Serrateix es conserva en molt bon estat.

PATRIMONI ARQUEOLOGIA // Josep Carreras Balaguer > TEXT

Les pedres del llamp

L'imaginari popular del Berguedà conservava fins al segle passat la creença que la possessió de la pedra a casa evitava la caiguda del llamp

Els primers vestigis lítics que es van guardar de l'època prehistòrica a tot Europa van ser les destrals i aixades de pedra, no perquè es pensés que fossin objectes de factura antròpica, sinó perquè es creia de manera taxativa que la caiguda del llamp anava acompanyada d'una pedra que hom va anomenar pedra del llamp. També van ser deno-

minats igual els fòssils coneguts com a belemnits dels períodes geològics del Juràssic i Cretaci. En canvi, les puntes de fletxa de pedra, per la seva semblança amb la peça de ferro de l'arada que és nomenada rella, són conegudes com a relles del llamp.

Quan es va començar a pensar i a divulgar que aquestes pedres podien ser eines utilitzades en època molt remota, es feia amb una gran timidesa, per això l'any 1636 Boetius de Boot escrivia: «Passaria per boig qui digués que aquestes pedres no són pedres del llamp», tot i que ell ja creia que eren útils fets i utilitzats per l'home en època molt pretèrita.

Els viatges dels exploradors d'Amèrica i d'Àfrica dels últims segles van fer que aquests viatgers poguessin corroborar que el que aquí es tenia com a pedres del llamp eren simplement eines –concretament destrals i aixades–, ja que hi havia pobles primitius que ells havien visitat que, junt amb altres peces lítiques, ja n'utilitzaven. Aquesta idea no va tardar gaire a entrar en el món acadèmic, so-

bretot després que l'any 1723 Antoine de Jussieu llegís a la Reial Acadèmia de Ciències francesa una memòria, titulada *De l'origen i els usos de les Pedres del Llamp*, en què quedaven aclarits del tot i per sempre la procedència i l'ús d'aquestes pedres. Però la gent va seguir creient en les pedres del llamp, a les quals atribuïen una gran quantitat de virtuts. Se sap que al segle XVIII es va posar de moda –sobretot per les dames escoceses– col·locar com a peça principal d'un collaret una d'aquestes pedres, amb prioritat les que eren fetes amb pedres fines, com ara la jadeïta, l'amfibolita, la serpentina i d'altres.

La credulitat al Berguedà. A tot Europa es creia que aquestes pedres tenien diferents poders especials que les feien altament singulars. No podia ser, doncs, que la comarca del Berguedà s'escapés d'aquesta tendència general. Explicarem aquí les creences que hem pogut sentir i que són les més repetides entre la població rural, però que ens donaran una idea clara de com eren fets perfectament creïbles per les diferents generacions que van viure en petits pobles i masies.

Un vell pastor ens explicava que l'any 1942, a la masia de l'Estany –prop del santuari de Corbera–, va caure un llamp per la xemeneia de la casa que va fer unes destrosses molt grans; un llamp –deia ell– que no hauria caigut si a la casa haguessin tingut una pedra

Imatge de l'exterior de la cova de l'Escletxa, ubicada al municipi de Castellar del Riu, a 1.471 metres d'altitud // FOTO: Arxiu Josep Carreras.

Troballes de destrals al Berguedà

Les destrals de pedra recollides esporàdicament al Berguedà superen amb escreix les que provenen d'excavacions metòdiques. D'aquestes troballes fortuïtes, ja l'any 1919 Bosch Gimpera, en la seva obra de síntesi sobre la *Prehistòria catalana*, va poder citar alguns municipis de la comarca del Berguedà en el terme municipal dels quals s'havia recollit alguna destral en llaurar els camps prop de les masies.

Als anys seixanta i setanta del segle passat, el Grup de Prehistòria i Arqueologia del Museu de Berga va poder localitzar altres destrals en masies d'alguns pobles de la comarca. Algunes d'aquestes peces van ser cedides i d'altres es van poder adquirir i formen part del fons del museu. De totes –no cal dir-ho–, no se'n va poder saber el context d'on foren tretes, ja que moltes havien estat trobades pels avis o els besavis. Pel que fa a les destrals trobades dintre un context arqueològic, hem de dir que són molt escasses i que totes formaven part de llocs d'enterrament.

L'any 1918, Joan Serra Vilaró excavà parcialment

la Bòfia de Sant Jaume de Boixadera dels Bancs del municipi de l'Espunyola, on, entre altres materials, va trobar dues destrals de pedra basàltica. La mateixa Bòfia va ser excavada l'any 1973 pel grup del museu de Berga, on, entre les troballes de material lític, van recollir també una destral de pedra de basalt.

L'excavació, l'any 1962, d'un sepulcre neolític a la Canal dels Avellaners –prop de Berga– va aportar una destral, únic adreç funerari que acompanyava el sebolit.

A la cova de l'Escletxa, ubicada al municipi de Castellar del Riu, a 1.471 metres d'altitud i en un lloc de difícil

accés, hi havia restes de pluralitat d'enterraments d'època neolítica on es va trobar una destraleta votiva de serpentina perfectament polida.

Com hem vist, solament s'han trobat cinc destrals dintre d'un context arqueològic; les altres troballes esporàdiques no deixen de ser quasi testimonis muts, ja que solament ens indiquen que, en època neolítica i calcolítica, la que és avui comarca del Berguedà estava ja molt poblada, i ocupava pràcticament tot el territori 📍

del llamp, ja que aquesta pedra n'hauria evitat la caiguda.

Aquesta creença que la possessió de la pedra evita la caiguda del llamp encara estava molt viva al segle passat i venia, almenys que sapiguem, de l'època medieval, ja que hem pogut constatar que entre les ruïnes de masies de l'edat mitjana, com entre les parets d'alguns castells de la mateixa època, és un fet bastant freqüent la troballa d'alguna d'aquestes pedres. Encara no fa gaires anys es podia veure, a moltes masies que en posseïen alguna, que hom les

col·locava en algun forat prop de la xemeneia o del forn que utilitzaven per a la cocció del pa, per així poder evitar l'acció destructora del llamp. També molts pagesos explicaven que la caiguda del llamp comporta que la pedra que baixa junt amb el foc quedi enfonsada set pams sota el terreny i que cada any que passa puja un pam vers la superfície, o sigui, que al cap de set anys sortirà a flor de terra, per això la gent les pot trobar a partir d'aquest moment i no als posteriors a la seva caiguda.

Aquestes són les úniques destrals trobades, en treballs de context arqueològic, a la comarca del Berguedà.

FOTO: Arxiu Josep Carreras.

La prova del foc. Una altra creença molt estesa era la de la prova del foc, tal com explicava l'any 1960 el masover de la casa de pagès situada davant mateix de l'església preromànica de Sant Quirze de Pedret. Aquesta prova es feia per poder esbrinar si una pedra és realment del llamp o no. La prova consisteix a lligar un fil de llana al voltant de la pedra i ficar-la després al foc; si el fil es crema, cal rebutjar-la, però si ni les flames ni les brases no arriben a consumir la fibra, llavors sí que cal guardar-la curosament 📍

UNA MIRADA EN EL PAISATGE

Albert Villaró > TEXT // Xavier Llongueras > FOTOGRAFIA

El tuuuúnel

D'entrada, hi ha una muntanya i també moltes ganes de foradar-la. Mahler deia que ell i Strauss feien un forat a cada vessant de la muntanya, i que algun dia es trobarien al mig (però no ho van fer mai). De vegades penso que els enginyers fan túnels només per viure aquell moment màgic que es produeix quan –si tot ha anat com havia d'anar i no s'han desviat del camí previst– donen un cop de pic a la roca i, oh meravella, treu el nas algú que també ha estat barrinant a l'altra banda i tots plegats poden donar-se la mà i fer-se fotos, intercanviar unes rialles i obrir unes ampolles de xampany. És una imatge potent, la victòria de l'home sobre el món, de la geometria sobre la geologia. No ha de ser fàcil, i hom no pot deixar de pensar quants túnels hi ha pel món que han hagut de fer alguna maniobra de darrera hora per mirar de corregir una desviació sobrevinguda, o els tristíssims intents fallits, dos forats introbables, impotents, casos desesperats, tapats amb vergonya i esborrats de la memòria dels homes.

Però més enllà d'aquest instant tan fascinant i tan fugaç, la resta del procés de construcció del túnel és pura obra pública. Runes, camions amunt i avall, filtracions, accidents. Cal vigilar que no et caigui la muntanya al damunt, refiar-te dels càlculs dels topògrafs, acostumar-te a treballar com si fossis un talp mecanitzat. I així com els ponts i viaductes queden vistosos, encastats al paisatge que travessen com si hi haguessin estat tota la vida, els túnels són impersonals, foscos per natura, i el seu mèrit rau sobretot en la llargada, aquesta comparació tan infantil i tan masculina. Els ports de muntanya es pugen amb esforç i patiment, i es baixen amb prudència i fre motor. En canvi, el trànsit d'un cotxe que entra en un túnel és –i que se'm perdoni la imatge– com el pas d'un supositori (ben encarat, això sí) pel tracte rectal. Un tràmit, no exempt d'enjòlit, és cert, però on la diferència de potencial –que és l'únic concepte que recordo (i probablement malament) de les classes de física

ALBERT VILLARÓ [La Seu d'Urgell, 1964. Escriptor]
XAVIER LLONGUERAS [Terrassa, 1963. Fotògraf]

de segon de BUP— és més aviat escassa.

Ara, que el túnel del Cadí té les seves particularitats. D'entrada, hom ha d'obviar (o, els esperits rancuniosos o llepafils, perdonar) la simplificació toponímica. Passem just per sota del Moixeró, i hem de ser conscients tothora que el Cadí ens queda a la dreta —o a l'esquerra, segons d'on vinguem. Però els productes s'han de vendre, i el nostre túnel no deixa de ser un producte —és a dir, un negoci i està subjecte als criteris capriciosos dels departaments de mercadotècnia i de branding. El Moixeró, no ens enganyem, és un

nom diminutiu, com de broma, més escaient per a un esplai d'infants o una classe de P2 que no pas per a una molt viril perforació. Cadí és un topònim de solvència contrastada, i el títol d'aquesta mateixa publicació n'és una bona prova. I si mai voleu obrir un negoci a l'Urgellet o a la Cerdanya (si més no fins que s'acaba la Batllia), res més fàcil que recórrer a la gran autoritat del nom comú de la serralada, d'etimologia obscura però de provada eficàcia. Si el Cadí ha servit per batejar pastisseries, tallers mecànics, revistes de la dreta republicana, instal·ladors de persianes, çper quins set sous hauríem de batejar tot un senyor túnel amb un topònim escàs, de poca volada? Hem de tenir ben present que per travessar-lo hem de passar per caixa (i mai més ben dit). Si hom ve des del Berguedà hom pot tenir la temptació de girar cua sortint a la boca nord i no pagar,

«I així com els ponts i viaductes queden vistosos, encastats al paisatge que travessen com si hi haguessin estat tota la vida, els túnels són impersonals, foscos per natura, i el seu mèrit rau sobretot en la llargada»

però aquest fóra un esforç inútil, dels que ja se sap que acaben per provocar malenconia. És cert que hi ha descomptes per als quatre gats dels veïns directament comunicats, però van ser aconseguits amb sang, suor i llàgrimes, perquè ja se sap que el capital és més aviat mesell davant de les justes reivindicacions del territori.

Com que no tenim ni aeroports, ni estacions de trànsit, ni centres d'intercanvi logístic com Déu mana, el túnel és el nostre no-lloc preferit. No hi podem posar els peus si no és en cas de força molt major, ni aturar-nos a bere-

nar als refugis tan sàviament distribuïts. L'hem de transitar tancats dins dels nostres vehicles, aguantant una mica la respiració. Les gegantines turbines de ventilació ens recorden que si mai passa alguna cosa allà dins potser només ens podria salvar el senyor Stallone, tal com ho feia a la pel·lícula *Daylight*. Per no tenir, no tenim ni l'efecte túnel, aquell dolç vertigen que provocaria als automobilistes si l'haguessin construït recte com un canó d'escopeta. No senyor: hi ha una corba suau que ens obliga a fer girar el volant una mica i a no abandonar-nos als paranys de l'òptica. Si vas escoltant la ràdio, de vegades un missatge sortit del no res ens dóna informacions, generalment inútils, però que ens ressonen com la intervenció d'un àngel de segona classe. I, de tan asèptic com és tot plegat, resulta fins i tot emocionant ■

XARXA DE MUSEUS LOCALS

63 equipaments a 52 municipis, que et permetran descobrir èpoques passades i gaudir del nostre patrimoni.

Arenys de Mar
Argentona
Badalona
Berga
Caldes d'Estrac
Caldes de Montbui
Calella
Canet de Mar
Capellades
Cardedeu
Castellbisbal
Cercs
Cerdanyola del Vallès
Cornellà de Llobregat
Esplugues de Llobregat
Folgueroles
Gavà
Granollers
L'Hospitalet de Llobregat
Igualada
Manlleu
Manresa
Martorell
El Masnou
Metaró
Moia
Molins de Rei
Mollet del Vallès
Montcada i Reixac
Montmeló
El Prat de Llobregat
Premià de Dalt
Premià de Mar
Ripolllet
Roda de Ter
Rubí
Sabadell
Sant Adrià de Besòs
Sant Andreu de Llavaneres
Sant Boi de Llobregat
Sant Cugat del Vallès
Sant Joan Despi
Santa Coloma de Gramenet
Sitges
Terrassa
Tona
Vic
Viladecans
Vilafranca del Penedès
Vilanova i la Geltrú
Vilassar de Dalt
Vilassar de Mar

fins on arriba la teva curiositat?

www.diba.cat/museuslocals

Agenda dels museus

Silencis forçats. Les persones i els trastorns mentals

Exposició que neix de la voluntat de donar a conèixer la història de les persones que han viscut en els centres psiquiàtrics de Sant Boi de Llobregat, Martorell i Santa Coloma de Gramenet.

Museu de Sant Boi de Llobregat
Carrer de l'Hospital, 9
Sant Boi de Llobregat
Fins el 12 d'octubre

Picasso pinta el Guernica

Exhibició de les reproduccions dels dibuixos preparatoris del Guernica i de moltes fotografies d'època. S'explica el context històric en què fou pintat i l'intens procés creatiu de l'autor, i s'esbossa com es va convertir en un símbol.

Sala d'exposicions de Ca n'Ametller
Plaça de Catalunya, 25
Molins de Rei
Del 6 de maig al 20 de juny

**Diputació
Barcelona**

Àrea de Cultura